

ВНУТРІШНІЙ РИНОК: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ

Зі здобуттям незалежності України розпочався перехід від планово-централізованої системи до ринкової системи господарювання. Україна так само, як і всі країни Східної Європи, так звані країни соціалістичного табору, пройшла складний шлях економічних перетворень, який супроводжувався кризовими явищами в національній економіці, обвальним зменшенням обсягів товарного виробництва та рівня життя населення, повним знищенням внутрішнього ринку, переорієнтацією українських виробників на зовнішні ринки.

За даними Глобального звіту Всесвітнього економічного форуму, у 2010 р. Україна за розміром внутрішнього ринку посіла 30 місце серед країн світу і лише 109 за ефективністю його використання [1].

Тому важливим завданням сучасного стану розвитку національної економіки є відродження внутрішнього ринку як головного екзогенного чинника економічного зростання.

Слід зазначити, що важливий внесок у розвиток зазначеної проблеми зробили такі вчені, як В. Геєць [2], В. Лагутін [10], О. Михайленко [3], Т. Осташко [2], О. Пустовойт [9], В. Точилін [2,8] та ін. Основна увага в їх працях приділена формуванню ефективних механізмів внутрішнього ринку України. Разом з тим поглибленого дослідження вимагають концептуальні засади формування та функціонування внутрішнього ринку, їх удосконалення з огляду на сучасні виклики світової економіки.

Метою статті є дослідження та удосконалення теоретико-методологічних засад розвитку внутрішнього ринку України в частині його структурних і функціональних особливостей.

Внутрішній ринок виступає як сфера товарного обороту і має свої просторово-територіальні межі. З огляду на них, а також на масштаби товарообороту можна виділити декілька типів ринку, що взаємодіють між собою (рис. 1).

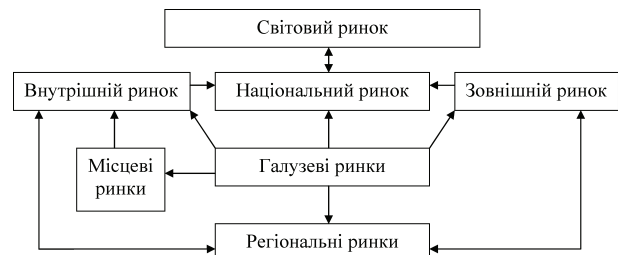

Рис. 1. Типи ринків та їх взаємодія

Базовими в ринкових системах є галузеві ринки, які виступають складовою частиною всіх типів ринку. Галузеві ринки систематизують за різними ознаками, найпоширенішою з яких є об'єкт обміну. За об'єктом обміну всі галузеві ринки є різними, проте вони можуть бути порівняні між собою за обсягом обороту продукції у вартісному виразі. Тому даний спосіб систематизації галузевих ринків широко використовують в економічній науці, практичній роботі органів влади, господарській діяльності підприємств для характеристики товароруху певного виду продукції в національній економіці. На основі об'єкта обміну галузеві ринки об'єднуються у видові групи: ринки товарів кінцевого споживання (споживчі, інвестиційні товари); послуг; ринки виробничих ресурсів (трудових ресурсів, первинних і оброблених природних ресурсів, фінансових ресурсів) [2, с. 32].

Світовий ринок — це сукупність національних ринків, які поєднані між собою всесвітніми господарськими зв'язками на підставі міжнародного поділу праці, спеціалізації, кооперування, інтеграції виробництва збуту товарів і надання послуг.

Зовнішній ринок або нерезидентний — це сектор економіки, в якому відображаються операції зарубіжних економічних агентів з резидентами країни [3, с. 39].

В. О. Точилін зазначає, що місцеві ринки різняться за такими ознаками, як об'єкт обміну

і кон'юнктура. Тобто на одних місцевих ринках підвищеним попитом можуть користуватися певні види продовольчих товарів, на інших — непродовольчих, або певні види послуг, що у свою чергу може впливати на формування кон'юнктури на цих ринках [2, с. 32].

Доповнюючи, можна сказати, що сьогодні не існує єдиного підходу до визначення поняття місцевих (локальних) ринків. Проте можна вважати, що це є утворення з сукупності галузевих ринків товарів і послуг, на які існує попит споживачів у певній місцевості.

Сукупність місцевих ринків у межах конкретного регіону формує регіональні ринки. Проведені дослідження [4, с. 106–128] засвідчують значну диференційованість регіональних ринків в Україні, однак єдність регіональних ринків у межах внутрішнього ринку країни забезпечується такими чинниками, як наявність однієї національної валюти та єдиного законодавчого простору їх функціонування.

Найбільш проблемним на сьогоднішній день є визначення і розмежування внутрішнього та національного ринків, так як деякі автори ці поняття вважають тотожними. Дані поняття можуть ототожнюватись, але лише у випадку, коли мова йде про закриту національну економіку. Тобто, якщо уявити національну економіку, в якій усі види галузевих ринків є виключно внутрішніми, то їх сукупність можна розглядати як внутрішній ринок країни, який одночасно і є національним. Але коли йдеться про відкриту економічну систему, тоді національний ринок тісно пов'язаний з ринками інших держав, потоками товарів, послуг, капіталів, робочої сили, він є функціональною формою взаємодії економічних суб'єктів, зокрема: підприємств, домашніх господарств, державних інституцій, економічних агентів інших країн. На національному ринку також відсутній єдиний рівень цін на товари і послуги, що не дає можливості кількісно обрахувати його обсяг. Натомість, на відміну від національного, внутрішній ринок країни обслуговує потреби тільки тих суб'єктів господарювання, які знаходяться на економічній території даної країни. Тому внутрішній ринок слід вважати механізмом задоволення потреб суб'єктів ринку, які знаходяться на економічній території даної країни, за рахунок пропозиції підприємств-резидентів. Разом з експортними та імпорнтними потоками внутрішній ринок утворює відкриту систему національного ринку, який функціонує у світовому ринковому середовищі та є його підсистемою. Внутрішній

ринок можна вважати ядром національного ринку і фактором подальшого економічного зростання та розвитку національної економіки.

Визначення поняття внутрішнього ринку відображалось у працях багатьох економістів сучасності. Так, значна кількість російських економістів внутрішній ринок тлумачать як республіканський, під яким розуміється сфера обігу товарів у межах республіки (держави) [5, с. 301; 6, с. 535], або як ринок, що діє всередині країни [7, с. 115]. На думку авторського колективу наукової доповіді «Галузеві ринки України: оцінка стану та перспективи розвитку», такі визначення внутрішнього ринку є не зовсім методологічно виваженими, оскільки за єдину його ознаку прийнято кордони держави. Виходячи з цього, купівлю нерезидентами продукції всередині країни можна розглядати як товарообмінні операції на внутрішньому ринку. Вони уникнули такого роду помилки і у своїй доповіді розглянули внутрішній ринок як «...систему відносин у сфері товарного обміну і купівлі-продажу товарів та послуг і їх просування від виробника (резидента) до споживача в межах державних кордонів» [8, с. 5]. Проте і це визначення не дає чітких методологічних орієнтирів для визначення кількісних параметрів внутрішнього ринку — обсягу, сукупного попиту і пропозиції.

Авторський колектив книги «Ринки реального сектора економіки України: структурно інституціональний аналіз» визначають внутрішній ринок як «сукупність галузевих ринків національної економіки, на яких домогосподарства, підприємства і держава задовольняють платоспроможний попит на товари і послуги, у тому числі імпорнтні» [2, с. 34]. О. Михайленко розглядає внутрішній ринок як «механізм задоволення потреб суб'єктів ринку, які знаходяться на економічній території даної країни, за рахунок пропозиції підприємств-резидентів» [3, с. 38]. О. Пустовойт економічне поняття «внутрішній ринок» використовує для характеристики обсягів споживання товарів і послуг домогосподарствами, підприємствами, органами управління всіх рівнів, що здійснюється через сферу товарного обігу національної економіки [9, с. 52]. В. Лагутін внутрішній ринок визначає як «цілісну систему соціально-економічних відносин у межах території країни між покупцями, продавцями та торговими посередниками з приводу руху товарів і грошей, яка забезпечує реалізацію потреб економічних суб'єктів у товарах (послугах, роботах), а також система соціально-економічних відносин і

сукупність інституцій у сфері товарного обігу, які опосередковують взаємовідносини між виробниками-продавцями і споживачами-покупцями на внутрішній території країни» [10, с. 7].

Велика кількість визначень представлена і в енциклопедичних і довідкових посібниках. Зокрема, внутрішній ринок — це ринок, який діє в середині країни, в її межах [5, с. 55]; система економічних відносин у процесі обміну товарами, цінними паперами та послугами, які виникають між виробником і споживачами матеріальних благ і послуг; продукт суспільного поділу праці [11, с. 251]; сфера обертання товарів і послуг у межах національної економіки [12, с. 792]; товарообіг обмежений рамками державного кордону [13, с. 299; 14, с. 392]; сфера товарного обміну обмежена державними кордонами; сукупність економічних відносин товаровиробників і споживачів стосовно реалізації товару [15, с. 272]. Цей перелік можна продовжувати, хоча в більшій мірі визначення є еквівалентними, а інколи і взаємозамінними.

На наш погляд, з наведеної великої кількості думок щодо визначення внутрішнього ринку слід виділити такі головні ознаки даного поняття:

територіально-інституціональне утворення, сфера товарного обігу, що функціонує в межах державного кордону і регулюється органами влади цієї країни,

складова макроекономічної системи суспільства, яка представлена товарними, грошовими і фінансовими потоками національного капіталу і де за певного рівня цін відбувається розподіл обмежених виробничих ресурсів, інвестиційних, споживчих товарів і послуг.

Будучи складним соціально-економічним утворенням, внутрішній ринок зазнає впливу багатьох чинників, у тому числі: національних, регіональних і зовнішніх. Також в сучасних умовах розвитку внутрішнього ринку породжуються внутрішні та зовнішні загрози.

До внутрішніх загроз слід віднести наступне:

слабка здатність ринку до саморозвитку;
відсутність суттєвого прогресу в підвищенні реальних доходів значної частки населення;

слабкість інвестиційно-інноваційного потенціалу;

недостатність фінансових та інших ресурсних можливостей та ін.

Зовнішніми загрозами розвитку внутрішнього ринку України є:

можливість різької ревальвації (або девальвації) гривні;

посилення цілого ряду сегментів внутрішнього ринку від імпорту;

недостатні обсяги залучення капіталу;

неспроможність держави надійно захистити вітчизняних товаровиробників.

Сучасний стан розвитку внутрішнього ринку України не дозволяє протистояти зазначеним загрозам, що свідчить про його низький рівень стійкості і безпеки.

Оцінювання стану внутрішнього ринку має важливе значення для аналізу національної економіки та є необхідною передумовою розроблення стратегії її розвитку. Негативні ознаки внутрішнього ринку призводять до великих соціально-економічних дисбалансів. Недосконалість внутрішнього ринку спричиняє виникнення різноманітних його спотворень — тіньових ринків, нецивілізованих форм торгівлі (чорні ринки) та ін. Для більш яскравого розуміння сутності внутрішнього ринку здійснимо його класифікацію за низкою критеріїв (табл. 1).

Таблиця 1. Види внутрішнього ринку

Критерії	Види ринку
Залежно від якісних характеристик товарів і послуг, що домінують в обігу	Високотехнологічний Низькотехнологічний
Залежно від особливостей входу та виходу	Відкритий Закритий
Залежно від ринкової кон'юнктури	Врівноважений Неврівноважений
Залежно від конкурентної структури	Конкурентний Олігопольний Монопольний
Залежно від виду і критерію часового інституту	Реальний Умовний (віртуальний)
Залежно від державного впливу	Регульований Нерегульований
Залежно від насиченості ринку об'єктами та суб'єктами	Концентрований Неконцентрований
Залежно від наявності інтенсивних торговельних зв'язків	Інтегрований Неінтегрований
Залежно від товарного дисбалансу попиту і пропозиції	Симетричний Асиметричний

Важливість дослідження структури внутрішнього ринку впливає з тієї вагомої ролі, яку він відіграє в забезпеченні соціально-економічного розвитку країни, оскільки внутрішній ринок є макроекономічною інфраструктурою, основою функціонування народного господарства, яка впливає на життєдіяльність усього суспільства.

Дослідження внутрішнього ринку ґрунтується на ідеях необхідності подальших змін існуючих теперішніх ринкових відносин, які поки що не виконують ефективних організа-

ційних і мотиваційних чинників розвитку національної економіки.

Тому не менш важливим є теоретико-методологічне забезпечення правильного формування функцій внутрішнього ринку. Функції внутрішнього ринку впливають із його сутності, відображають основне його призначення і визначають його роль у розвитку національної економіки (табл. 2).

Таблиця 2. Функції внутрішнього ринку

Функції внутрішнього ринку	Характеристика
Саморегулююча	Збалансування попиту і пропозиції за обсягом і за структурою, передбачення узгоджень виробництва і споживання товарів і послуг за всіма асортиментами
Регулююча	Встановлення рівноважної (конкурентної) ціни, тобто ціни пропозиції, яка відповідає суспільній користі товару
Контролююча	Створення передумов для виробництва рівноважного обсягу товарів, тобто такого обсягу, який потрібний ринкові і який буде проданий на ньому
Стимулююча	Спонування виробників до зниження витрат, підвищення якості та споживчих властивостей товарів
Інформаційна	Інформування товаровиробника ціною, що вигідно виготовляти, скільки, на які верстви населення варто орієнтуватися, а споживача — де можна придбати і за якою ціною
Реалізація	Доведення продукції від виробництва до споживання та забезпечення безперервної зміни форми вартості товару

У процесі виконання низки функцій внутрішній ринок виконує значний, багатоплановий обсяг діяльності, насамперед:

створює економічно обґрунтовані умови та зв'язки між споживачами і виробниками, між обсягом і структурою продукції, що виготовляється;

формує попит і пропозицію на продукцію за потребами суспільства;

подає інформацію товаровиробникам і споживачам;

здійснює кінцеве визначення суспільного значення тієї чи іншої продукції.

Під час розвитку внутрішнього ринку ці функції ускладнюються, адже виробництво стає все більш диференційованим, а споживання — більш різноманітним.

Слід також зазначити, що розвиток внутрішнього ринку неможливий без дієвого державного регулювання. Роль держави в розвитку внутрішнього ринку пов'язана зі здійснен-

ням заходів щодо законодавчого і нормативно-регулювання, які спрямовані на забезпечення дотримання всіма учасниками ринку економічного правопорядку і захисту їхніх прав і свобод, а також інтересів суспільства. Головна мета державної політики у сфері внутрішнього ринку — це підтримка конкурентоспроможності вітчизняних виробників і водночас розвиток конкуренції [10, с. 52].

Необхідність розвитку внутрішнього ринку отримало розуміння на найвищих щаблях влади, що зумовило розробку ряду законодавчих документів з метою розвитку внутрішнього ринку України, а саме:

послання Л. Д. Кучми до Верховної Ради України «Україна: поступ у XXI століття Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр.» [16];

схвалена Кабінетом Міністрів України у 2001 р. «Концепція Комплексної програми розвитку внутрішнього ринку» [17];

схвалена Кабінетом Міністрів України у 2001 р. «Комплексна Програма розвитку внутрішнього ринку» [18];

затверджене розпорядження Кабінетом Міністрів України у 2008 р. «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку внутрішнього ринку на період до 2012 року» [19].

У трьох перших документах в більшій мірі йдеться про реалізацію комбінованої моделі економічного зростання як з внутрішньою, так і з зовнішньою спрямованістю. У них передбачалося розробити і реалізувати систему стимулюючих заходів, спрямованих на випереджаюче зростання внутрішнього споживання. Комплекс цих заходів повинен був всебічно охопити складний механізм економічних відносин, що склався і продовжував розвиватися у процесі реформування економіки. Тому метою розроблення програм розвитку внутрішнього ринку було створення умов для випереджаючого зростання внутрішнього споживання та підвищення його частки у структурі ВВП, забезпечення на цій основі сталого зростання економіки України і здійснення перших кроків до вступу у Світову Організацію Торгівлі.

Зі входом України у Світову Організацію Торгівлі було прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку внутрішнього ринку на період до 2012 року». Ця програма спрямована на розв'язан-

ня таких проблем, як зниження ефективності функціонування внутрішнього ринку, послаблення конкурентних позицій вітчизняних товаровиробників на внутрішньому ринку, зменшення питомої ваги їх продукції у сукупному пропонуванні товарів, зокрема продукції з високою часткою доданої вартості, скорочення частки продажу вітчизняних споживчих товарів у структурі роздрібного товарообігу і зростання інфляційних втрат населення внаслідок структурних диспропорцій на ринках.

Тому виконання Програми дасть змогу:

посилити конкуренцію на товарних ринках, обмежити монополізацію окремих ринків та підвищити ефективність методів рівноваги попиту і пропонування, що сприятиме уникненню різких коливань цін і зменшенню інфляційних втрат валового внутрішнього продукту;

створити з використанням досвіду Європейського Союзу удосконалені системи технічного регулювання, ринкового нагляду за безпечністю товарів і лабораторних досліджень зразків продукції;

здійснити інституціональні перетворення, які сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних виробників, їх адаптації до умов Світової Організації Торгівлі та зростання доходів [19].

Зосередившись на розбудові внутрішнього ринку України, головною позитивною характеристикою такого розвитку повинен стати процес формування збалансованих по відношенню до попиту галузевих ринків, що надасть національній економіці системності та соціально орієнтованого характеру, водночас визначить перспективи підвищення власної конкурентоспроможності та можливості ефективної інтеграції у світовий економічний простір.

Література

1. Звіт про конкурентоспроможність України 2010 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/Competitiveness_report_2010_ua.pdf.
2. Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз / [Точилін В. О., Осташко Т. О., Пустовойт О. В. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. В. О. Точиліна ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. — К., 2009. — 640 с.
3. Михайленко О. Роль внутрішнього ринку у соціально-економічному розвитку України / О. Михайленко // Економіка України. — 2002. — № 10. — С. 37–42.
4. Шульц С. Економічний простір України: формування, структурування та управління / С. Шульц. — Львів : ІРД НАН України, 2010. — 408 с.
5. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Э. Б. Стародубцева. — М. : ИНФРА-М, 1996. — 496 с.
6. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. — М. : Фонд «Правовая культура», 1994. — 528 с.
7. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. — М. : Книжный мир, 1999. — 895 с.
8. Галузеві ринки України: оцінка стану та перспективи розвитку : наукова доповідь / за ред. В. О. Точиліна. — К. : Ін-т екон. прогноз., 2004. — 78 с.
9. Пустовойт О. Внутрішній ринок України : Національні та реальні можливості впливу на економічне зростання / О. Пустовойт // Економіка України. — 2007. — № 3. — С. 52–59.
10. Лагутін В. Д. Внутрішній ринок споживчих товарів : теорія розвитку і регулювання : монографія / В. Д. Лагутін. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. — 327 с.
11. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / відпов. ред. С. В. Мочерний. — Т. 1. — К. : Академія, 2002. — 864 с.
12. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. — К. : Знання, 2007. — 1072 с.
13. Живко З. В. Словник сучасних економічних термінів / З. В. Живко, М. О. Живко, І. Ю. Живко. — Львів : Край, 2007. — 384 с.
14. Коноплицький В. А. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний / В. А. Коноплицький, Г. І. Філіна. — К. : КНТ, 2007. — 580 с.
15. Коломойцев В. Є. Універсальний словник економічних термінів : навч. посіб. / В. Є. Коломойцев. — К. : Вид-во «Молодь», 2000. — 384 с.
16. Україна : поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр. : Послання Президента України до Верховної Ради України від 23.02.2000 р. № 276а/2000 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=276%E0%2F2000>.
17. Концепція Комплексної програми розвитку внутрішнього ринку : схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.02.2001 р. № 31-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=536-2005-%F0>.
18. Комплексна Програма розвитку внутрішнього ринку : затверджено Постановою Кабінету

Міністрів України від 04.12.2001 р. № 1635 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uazakon.com/document/spart21/inx21544.htm>.

19. Про схвалення Концепції цільової економічної програми розвитку внутрішнього ринку на період до 2012 року : схвалено Розпорядженням

Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 р. № 1249-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1249-2008-%F0>.

Надійшла до редакції 26.02.2011 р.